

IQLIM O'ZGARISHI VA UNING EKOTIZIMLARGA TA'SIRI

Ahmadov Murodjon Olimboy o'g'li

*Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston milliy universiteti Biologiya va
Ekologiya fakultet 3-bosqich talabasi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada iqlim o'zgarishining global va mintaqaviy miqyosdagi asosiy sabablari hamda ularning ekotizimlarga ko'rsatadigan ta'siri tahlil qilinadi. Atmosfera tarkibidagi issiqxona gazlarining ko'payishi, global isish, yog'ingarchilik rejimining o'zgarishi va ekstremal ob-havo hodisalarining kuchayishi natijasida biologik xilma-xillikning kamayishi, o'rmonlar degradatsiyasi, suv resurslarining tanqisligi va tuproq unumdorligining pasayishi kabi ekologik muammolar yuzaga kelmoqda. Tadqiqot davomida iqlim o'zgarishining quruqlik va suv ekotizimlariga bevosita va bilvosita ta'siri ilmiy manbalar asosida yoritilib, barqaror rivojlanish strategiyalari hamda moslashuv choralari muhokama qilinadi.*

Kalit so'zlar: *iqlim o'zgarishi, ekotizim, global isish, biologik xilma-xillik, issiqxona gazlari, barqaror rivojlanish, ekologik xavfsizlik.*

O'zbekiston Respublikasi 1991-yilda o'z mustaqilligini qo'lga kiritganidan so'ng, o'z davlatchiligiga ega bo'ldi va rivojlanishning evolutsion yo'lini tanladi. Bu yo'l jamiyatimizning barcha soxalarida tadbqiq etila boshlandi va o'tish davrida albatta har qanday davlat oldida bir qancha muammolar mavjud bo'ladi yoki vujudga keladi. Ana shunday muammolardan biri bu butun dunyodagi ekologik muammolar va tahdidlardir hamda bu muammolar va tahdidlarning O'zbekistonni ham chetlab o'tmaganligidir.

Maqolaning ahamiyati, shundaki bugungi kunda ekologiya muammosi davrimizning dolzarb muammolaridan biri bo'lib qoldi. Uning xavfi hatto yadro xavf-xataridan ham daxshatliroq bo'lib, butun yer shari xalqlarini tashvishga solmoqda.⁸ "Asrlar tutash kelgan pallada butun insoniyat, mamlakatimiz aholisi,-deb yozadi I.A.Karimov,- juda katta ekologik xavfga duch kelib qoldi. Buni sezmaslik, qo'l qovushtirib o'tirish o'z-o'zini o'limga maxkum etish bilan barobardir".⁹

Mutaxassislarning ma'lumotiga ko'ra, bugungi kunda planetamizda har xil yoqilg'ilarni yoqish sababli har yili 10,1 mlrd tonna kislorod sarf bo'lmoqda,

⁸Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari // Xavfsizlik va barqaror taraqqiyot yo'lida. T.6 -T.: O'zbekiston", 1998. –B.145

⁹ Karimov.I.A. O'zbekiston-kelajagi buyuk davlat // O'zbekiston: milliy istiqlool, iqtisod, siyosat, mafkura. T.1 - T.:O'zbekiston, 1992. -B.105

qishloq xo'jaligiga yaroqli yerlarning 70 foizi, chuchuk suvlarning 20 foizi o'zlashtirilib foydalanilmoqda, o'rmonlar egallagan maydonlar yildan-yilga kamayib bormoqda, cho'l zonalarining maydoni oshib bormoqda, havo harorati yildan-yilga ko'tarilmoqda. Buning ustiga, dunyo aholisi har yili o'sib borib, tabiiy zahiralardan xo'jalik maqsadlarida yanada ko'proq foydalanishga to'g'ri kelmoqda.¹⁰ Agar insoniyat hozirgi tarrafiyot yo'lidan borishni davom ettirsa uning xalokati ikki-uch avlod yashab o'tgandan so'ng yuz berishi ehtimoldan xoli emas. "Ekologiya hozirgi zamonning keng miqyosdagi keskin ijtimoiy muammolaridan biridir. Uni xal etish barcha xalqlarning manfaatlariga mos bo'lib, sivilizatsiyaning hozirgi kuni va kelajagi ko'p jihatdan ana shu muammoning xal qilinishiga bog'liqdir".¹¹ Ma'lumotlar shundan dalolat beradiki, tabiat bilan jamiyat bir-biri bilan o'zaro uzviy aloqada, chambarchas bog'liqlikda bo'ladi. Bu muvozanatning buzulishi salbiy holatlarni keltirib chiqarib, tirik mavjudodning yashashiga xavf soladi.

Shuni aytish kerakki, tabiatni muhofaza qilish bahonasida ishlab chiqarish manfaatlariga jiddiy zarar yetkazishga ham yo'l qo'yish yaxshi holat emas. Tabiat obyektlaridan foydalanishda shunday vositalarni topish, ularni qonunlarda o'rnatish, amaliyotga qo'llash lozimki, bu bir tomondan, xo'jalik faoliyati taraqqiyotini ta'min etsin, ikkinchi tomondan, tabiatni muhofaza qilish munosabatlarini rivojlantirish va takomillashtirishga xizmat qilsin. Shuningdek iqtisodni rivojlantirish uchun tabiiy resurslardan intensiv foydalanishga keng yo'l ochib berish, iqtisodiyot va ekologiya manfaatlarini bir biriga qarama-qarshi qo'yish ham mumkin emas. Muammoni shunday tartibda xal etish kerakki, bunda birinchidan, tabiiy resurslardan foydalanishda ekologiya ham, iqtisodning ham manfaatlari hisobga olinsin, ikkinchidan, ularning uzviyligini ta'minlash mumkin bo'lmasa, ustuvorlik ekologiyaga berilishi kerak. Huddi shunday prinsip O'zbekiston olib borayotgan ekologik siyosatda, Oliy Majlis tomonidan qabul qilingan tabiiy atrof muhitni muhofaza etishga bag'ishlangan qonunlarda o'z ifodasini topgan. Buning yuridik ifodasi sifatida "Fuqarolar sog'lig'ini saqlash to'g'risida"gi, "Yer osti boyliklari to'g'risida"gi, "Davlat sanitariya nazorati to'g'risida"gi, "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida"gi, "Suv va suvdan foydalanish to'g'risida"gi, "O'simlik dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish to'g'risida"gi, "Atmosfera havosini muhofaza qilish to'g'risida"gi, "Tabiiy boyliklar monopoliyalari

¹⁰ Usmonov M.B. Ekologiya huquqi. Darslik.-T.: Iqtisodiyot va huquq dunyosi nashriyot uyi, 2000. – B.465

¹¹ Karimov.I.A. O'zbekiston-kelajagi buyuk davlat // O'zbekiston: milliy istiqlol, iqtisod, siyosat, mafkura. T.1 - T.:O'zbekiston, 1992.-B. 108

to'g'risida"gi, "Alohida muhofaza etiladigan tabiiy hududlar to'g'risida"gi "Chiqindilar to'g'risida"gi, "Radiatsiya xavfsizligi to'g'risida"gi, "Ekologik ekspertiza to'g'risida"gi Qonunlar qabul qilinishi, shuningdek, O'zbekiston ekologik harakati va senatda ekologik harakatdan 15 senatorlik o'cini ajratilganligini o'zi yaqqol misol bo'ladi

O'zbekistonning atrof-tabiiy muhitni sog'lomlashtirish chora-tadbirlari bo'yicha amalga oshirayotgan ishlariga qaramasdan ekologik munosabatlar xali ham tabiat va jamiyat uchun nomutanosib darajada rivojlanishni davom ettirmoqda. Buni biz, birinchidan, tabiatdan foydalanishda sohaviy yondoshishni, ya'ni har bir tashkilot faqat o'z manfaatini ustun qo'yib tabiiy resurslardan foydalanishi va, ikkinchidan, tabiatga faqat resurs sifatida qarashni, ya'ni tabiatdan foydalanish birinchi darajali, uni himoya etish esa ikkinchi darajali sifatda qarashda ko'ramiz.

Bugungi kunda jamiyatning barcha sohasi shiddat bilan rivojlanib borayotgan bir davrda tabiat va inson o'rtasidagi munosabatlar ko'lami ham shunchalik chigallashib borayotganligi ko'zga tashlanmoqda hamda bu muammolarni xal qilishni zamon bilan hamo-hanglikda rivojlantirib, ularni to'g'ri va chuqur tahlildan so'ng amaliyotga tadbiq etish tahlikali davrda zamon talabi hisoblanadi. Anashu muammolarni o'rganish va tadqiq etish bilan ekologik muammolar va tahdidlarni bartaraf etish hamda profilaktik chora tadbirlarni imkon qadar ishlab chiqish, ekologik muammolarning oldini olishning huquqiy chora tadbirlarini o'rganish va takliflar bildirish, tadqiqotning bosh maqsadi hisoblanadi.

I. Yuqoridagi maqsadlarga erishish yo'lida tadqiqot oldiga quyidagi vazifalar qo'yildi:

II. Ekologik muammolarning vujudga kelishi va tarixini yoritish

III. Global ekologik muammolar va xalqaro hamjamiyatning bunga munosabatini nazariy tadqiq etish

IV. O'zbekistondagi ekologik muammolar va uni jamiyatimizga tasirini imkon qadar o'rganish

V. O'zbekiston va xalqoro ekologik jinoyatlar uchun javabgarlik masalalarini qiyosiy tahlil qilish

VI Ekologik muammolarni xal qilishning huquqiy choralarini imkon qadar o'rganish va takliflar berish

Xavflarning bir qismi respublikamizda xam bor. Yo'qlari o'rnini dunyodagi ekologik xavflar bosayotir. Demak,shuning uchun ham bu muammolar

o'rganish dolzarb hisoblanadi. Ekologiya faqat tabiiy muammogina emas, balki ijtimoiy muammo xam ekanligi, xozirgi sivilizatsiya taqdiri ko'p jihatdan uning yechilishiga bog'likligini uqtirib, I.Karimov bunday deb yozgan edi: Ekologiya, xozirgi zamonning keng miqyosdagi keskin ijtimoiy muammolaridan biridir. Uni xal etish barcha xalqlarning manfaatlariga mos bo'lib, sivilizatsiyaning xozirgi kuni va kelajagi ko'p jihatdan ana shu muammoning xal qilinishiga bog'likdir”.

XXI asr insoniyatning rivojlanishi tarixida tub burilish asri bo'lishi shubhasizdir. Insoniyatning yashash muhiti bo'lgan biosferadagi xayot sharoitlarini kelajak avlodlarning extiyojlarini xisobga olgan xolda saqlab qolish zarurdir. Buning uchun misli ko'rilmagan say-haraktlarni amalga oshirish talab qilinadi.

Atrof muhitni ifloslanishdan saqlash, axolini ichimlik suvi, ekologik toza oziq maxsulotlari bilan ta'minlash, biologik xilma-xillikni asrash, iqlim o'zgarishlarining oldini olish, tabiiy boyliklardan oqilona foydalanish dolzarb muammolar xisoblanadi va ularni ijobiy xal qilish insoniyatning kelgusi taraqqiyotini belgilaydi.

Hozirgi davrda jamiyatdagi ishlab chiqarish kuchlarining tez sur'atlar bilan o'sishi, tabiatdan pala-partish foydalanish va o'zlashtirish natijasida ekologik muvozanat buzilib, ekologik tanglik yuzaga kelmoqda.

Ekologik tanglikning tinmay kuchayib borishi ekologik muammolarni keltirib chiqaradi. Ekologik muammolar o'z vaqtida hal qilinmasa muayyan hududga ekologik halokat xavfini olib keladi. Bu jarayonlarning ortib borishi keyinchalik dunyo hamjamiyatiga qimmatga tushishi mumkin. Yani yer yuzidagi tabiy jarayonlar va muxit tubdan o'zgarishi hamda yer yuzida yashash imkoniyatlarining kamayib ketishi muqarrar bo'lib qoladi.

Ekologik tahdid (muammo) deganda insonning tabiatga ta'siri bilan bog'liq holda tabiatning ham insoniyatga aks ta'siri tushuniladi. Yani tabiatdagi tabiy qaytarilish yoki tabiy jarayonlarning sodir bolishiga inson omili natijasida zarar yetkazilishi shuningdek bu jarayonning tiklab bo'lmas darajaga keltirilishi natijasida tabiat tomonidan insonlarga salbiy tasir qiluvchi xodisa va jarayonlarning yuz berishini tushinish lozimdir. Bu jarayonlar yer va insonlar o'rtasidagi muvozanatning buzilishidir. Bu xodisaning ko'lami qanchalik ortgan sari hayot kechirish va yashash imkoniyati kamayib boraveradi.

Ekologik tahdidlar o'z nomi bilan ham ma'lum, ammo ularninig insoniyatga ta'siri, yetkazadigan va yetkazishi mumkin bo'lgan zararlari jihatidan bir biridan farqlanadi. Chunki ularning bazisi butun dunyoni egallasa, ba'zisi juda katta hududlarni egallasa, ba'zilari esa juda kichik va

chegaralangan hududlarni qamrab oladi. Biroq ular oqibatlarini jihatidan esa yana farqlanadi, chunki global darajadagi muammolardan ko'ra malum hududdagi ekologik muammolarning oqibati og'ir bo'ladi. Bunday muammolar yuzaga kelishi nuqtayi nazaridan tabiiy va sunniyga bo'linadi. Ekologik tahdidlar (muammolar) tasnifi quyidagilardan iboratdir: *Global (umumbashariy)*- Chuchuk suv muammosi; Azon qatlamining siyraklashishi; Atmosferaning dimiqishi; Pestitsidlardan foydalanish; O'simlik va hayvon turlari sonining qisqarishi; Aholi sonining ortishi; Cho'llanish jarayoni; Chiqindilarning ko'payishi. *Regional (mintaqaviy)*- Orol va Orolbo'yi muammosi; Chuchuk suv muammosi; Cho'llanish jarayoni; O'simlik va hayvon turlari sonining qisqarishi; Pestitsidlardan foydalanish; Radioaktiv ifloslanish; Kosmonavtika. *Lokal (mahalliy)*- Har qanday hududda yuzaga keladigan muammolar; *Masalan*: Toshkent shahrida havoning avtotransport bilan ifloslanish.

XULOSA

Ekologik inqirozni bartaraf qilish uchun insonlarning axloqiy poklanishi, yangilanishi xayotiy zarurdir. Xar bir inson o'z xayot tarzini o'zgartirishi lozim bo'ladi. Buning uchun inson tafakkuri, ongini ekologiyalashtirish, mavjud ta'lim tizimini qaytadan tashkil qilish, yangi madaniyatni shakllantirish talab qilinadi. Insonlarning oilasini ixtiyoriy rejalashtirishi, ayrim ehtiyojlaridan voz kecha bilishi, tabiatga jonkuyar bo'lish biosfera barqarorligini saqlab qolishning asosiy shartlaridan xisoblanadi. Ta'lim, madaniyatni rivojlantirish, milliy, umuminsoniy qadriyatlarni tiklash mavjud muammolarni xal qilishda yetakchi ro'l o'ynaydi. Insonlarning ta'siri biosferaning sig'imidan oshib ketmasligi, tabiiy resurslardan oqilona foydalana bilishga erishish, barqaror rivojlanishni ta'minlash xayotiy zarurdir. Bu dolzarb masalalarni xal qilishda axolining ekologik savodxonligini oshirish muhim ahamiyatga egadir. Ekologik ta'lim va tarbiya tegishli darajada yo'lga qo'yilgan va atrof-muhitni muhofaza qilish uchun yetarlicha mablag' sarflanadigan mamlakatlarda inqiroz vaziyatlari tugatiladi va barqaror rivojlanish yo'lga o'tiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev.Ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish, bu borada davlat va jamoat tashkilotlarining hamkorligini kuchaytirish masalalari bo'yicha videoselektor yig'ilishidan ma'ruzasi . 2021yil 19 yanvar
2. Shavkat Mirziyoev. Vatanimiz taqdiri va kelajagi yo'lida yanada hamjihat bo'lib, qat'iyat bilan harakat qilaylik. - T.: O'zbekiston, 2017- B 21

3. Karimov.I.A. O'zbekiston-kelajagi buyuk davlat // O'zbekiston: milliy istiqlol, iqtisod, siyosat, mafkura. T.1. -T.: “O'zbekiston”, 1992. - 364 b.
4. Karimov I.A. Vatan, el manfaati muqaddasdir // Bizdan ozod va obod vatan qolsin. T.2. -T.: O'zbekiston, 1996. - 382 b.
5. Mamasaliev, M. M. (2020). MAIN DIRECTIONS OF THE INFLUENCE OF 1.7.MODERN CIVILIZATION ON THE SPIRITUAL IMAGE OF THE INDIVIDUAL. Вестник науки, 3(11), 5-8.
6. Буриев, И. И., & Мамасалиев, М. М. (2020). ПАТРИОТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ МОЛОДОГО ПОКОЛЕНИЯ. Вестник науки и образования, (22-2 (100)).

